

מניין הכלים בשירת הלויים

- א. הקדמה
- ב. נגינה בכמות בניינים של כלים
- ג. טעם מניין הכלים – שיטת רש"י
- ד. מספר החצוצרות – דעת התוס'
- ה. "נועם הזמר" – דעת ה'תפארת ישראל'
- ו. שיטת ה'שטי הגיבורים'
1. כמות כלי הנגינה בחנוכת הבית
2. חלוקת המנגנים לקבוצות בפרקי השיר
- ז. סיכום ומסקנת דברים

א. הקדמה

המשנה בערכין מונה את הכלים שהשתתפו במערכת שירת הלויים:

אין פוחתין משני נבלים ולא מוסיפין על ששה. אין פוחתין משני חלילין ולא מוסיפין על שנים עשר. (ערכין פ"ב מ"ג)

אין פוחתין משתי חצוצרות, מתשעה כנורות, ומוסיפין עד עולם, והצלצל לבד. (שם מ"ה)

במשנה נמנו ה' מיני כלי נגינה: נבלים, כנורות, חלילים,¹ חצוצרות² וצלצלים. המשנה אף מפרטת את מניין הפריטים מכל מין כלי: א. נבלים – לא פחות מב' ולא יותר מו'; ב. חלילים – לא פחות מב' ולא יותר מ"ב"; ג. חצוצרות – לא פחות מב' ולא יותר מק"כ (כך מסקנת הגמרא בהגבלת פשטות לשון המשנה). ד. כנורות – לא פחות מט' וניתן להוסיף ללא הגבלה. ה. צלצל – א' בלבד.³

1. בהמשך מונה המשנה בערכין י"ב ימים בשנה שבהם היכו בחליל לפני המזבח, וישנו דיון בראשונים האם ההכאה בחליל נהגה רק באותם הימים המיוחדים, או שמא גם בשאר הימים אלא שבי"ב הימים המיוחדים ניגנו בהם בפני עצמם, או שנתייחדו להיות לפני המזבח בעוד שבשאר הימים ניגנו עם שאר הכלים על הדוכן.
2. גם לגבי חצוצרות דנו הראשונים האם הם היו חלק משירת הלויים ואף בהם ניגנו כבשאר הכלים, או שמא החצוצרות נתייחדו והוגבלו לכהנים בלבד לציון חלוקת הפרק. אולם במסגרת מאמר זה לא ניכנס לביורוי השיטות והדעות בשאלות אלו.
3. נקודה חשובה נוספת שיש ליתן עליה הדעת היא, מדוע נבחרו כלים אלו משאר כלי הנגינה הידועים לנו מן התנ"ך ומחז"ל ליטול חלק בשירה. מעניין כי גם בכל המקומות בתנ"ך שבהם זכרת נגינה בהקשר לבית המקדש או לארון מובאים רק הכלים המובאים במשנה בערכין (ראו

במשנה ובגמרא לא מבואר טעם מניין הכלים בכל מין ומין, ומדוע אין לפחות ממנו ואין להוסיף עליו. במאמר זה ננסה להתחקות אחר טעם ההגבלה המספרית, וכפי שנראה, אפשר שיש בזה נפקא מינה הלכתית לגבי נגינה במספר ביניים של פריטים – בין הכמות הפחותה לכמות המירבית.

ב. נגינה בכמות ביניים של כלים

פשט הלשון "אין פוחתין" ו"אין מוסיפין", מורה לכאורה שמותר לנגן בהרכב שבו מניין הפריטים מכל מין כלי נגינה הוא מניין ביניים, כלומר יותר ממניין ה"אין פוחתין" ופחות ממניין ה"אין מוסיפין" (ג-ה' נבלים, ג-י"א חלילים, וְגִ' קי"ט חצוצרות), כי כל ההקפדה היא שלא יפחות מסך מסוים ולא יוסיף על סך מסוים, אבל על מספר הביניים אין קפידא.

(בייחוד משתמע כן מן האמור במשנה לגבי הכינורות ש"אין פוחתין מט', ומוסיפין עד עולם", משמע שמ' ואילך אין הגבלה. מאידך גיסא, דווקא משינוי הלשון האמור בכינורות, שבהם לא נאמר "ומוסיפין עד עולם" אלא "ואין מוסיפין על כו'", ניתן לכאורה לדייק בכיוון הפוך לגבי שאר הכלים – ולומר שבהם סך ההוספה הוא דווקא. ויש להסתפק בדבר).

מאידך, במקום אחר שבו נמנה מניין מירבי ומניין פחות, הוא מניין ההבדלות שבברכת "המבדיל", ושם נאמר בגמרא במפורש שמניינים אלו הם דווקאיים ואין לנקוט במספר ביניים של הבדלות:

...פתח ואמר "המבדיל בין קודש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה". א"ל למה לך כולי האי, והאמר רב יהודה אמר רב "המבדיל בין קודש לחול" זו היא הבדלתו של רבי יהודה הנשיא, א"ל אנא כהא סבירא לי, דאמר ר"א אמר רבי אושעיא: הפוחת לא יפחות מג' והמוסיף לא יוסיף על ז', אמר ליה והאמר לא תלתא אמר ולא שבע אמר [רש"י: דארבע איכא], א"ל: איברא, בין יום השביעי לששת ימי המעשה מעין חתימה היא. (פסחים קג ע"ב)

אם נשווה גמרא זו לנדון שלנו, נסיק לכאורה שאף לגבי מניין הכלים אין לנקוט במספר ביניים של פריטים מכל מין כלי. ודוחק לחלק בין לשון "אין מוסיפין על כו'" ובין לשון "המוסיף לא יוסיף על כו'".

דה"א ט"ו, כח; שם כ"ה, א; ודה"י ב' ה', יב). וראה בספר שלטי הגיבורים לרבינו אברהם משער-אריה (הוצ' כולל בית הבחירה, תש"ע) שהוסיף ומנה שלושים וששה (!) כלים ואף מנסה לזהותם. כמו כן בתהלים (מזמור ק"נ) קורא דוד המלך להלל את ה' בתוף, שופר, מינים ועוגב, ויש לעיין מדוע לא נכללו אלו במשנה בערכין, ואמכ"ל.

מניין הכלים בשירת הלויים

אמנם עיקר סברת הגמרא בפסחים צריכה בירור – מדוע אין לומר מספר ביניים של הבדלות? שאלה זו נשאלה על ידי התוס' בפסחים שם:

”ומר לא תלת אמר ולא שבע אמר” – ומסתמא או ג' או ז' תיקנו כנגד שום דבר שלא לפחות או להוסיף, כדאמר בהתכלת (מנחות לט) ”לא יפחות מז' כנגד ז' רקיעים והמוסיף לא יוסיף על י"ג כנגד ז' רקיעים וששה אורים”.

מדברי התוס' נראה שהוקשה להם בביאור הגמ' בפסחים – כיצד ברור מדברי רבי אושעיא ”הפוחת לא יפחות מג' והמוסיף לא יוסיף על ז'” שאין לנקוט במספר ביניים של הבדלות, ושמה אף רבי אושעיא נקט במניין פחות ובמניין מירבי? ותירצו התוס' שהדבר מוכח מלשון דומה שנקטה הגמ' לגבי מספר הכריכות בציצית – ”הפוחת לא יפחות... והמוסיף לא יוסיף”, ושם אין ספק שאין לנקוט במספר ביניים, שהרי הגמ' שם ציינה משמעות מיוחדת למספר הפחות (כנגד ז' רקיעים) ומשמעות מיוחדת לגבי המספר המירבי (כנגד ז' רקיעים ו' אווירים). וא”כ ה”ה לגבי מניין ההבדלות – מסתבר שחז”ל שתיקנו את הברכות הסמיכו את מניין ההבדלות הפחות והמירבי למשמעות מיוחדת, ומשום כך ברור היה לגמ' שאין לנקוט במניין ביניים.

ולענייננו, לכאורה אף לגבי מניין כלי הנגינה נאמר כן – שישנה משמעות מיוחדת לכמות הפריטים מכל כלי נגינה ואין לנקוט במספר ביניים. אמנם, יישום הדין העולה מן הגמ' בפסחים כלפי הנדון שלנו במניין הכלים צריך עיון: האם ניתן לדייק מדברי התוס' שכל מקום שהוזכר מניין כלשהו במשנה ”תקנוהו כנגד שום דבר”, הרי בגמ' לא הוזכר כל טעם ביחס למספר כלי הנגינה, ואם הייתה לכך סיבה מיוחדת היה לה לפרט זאת! האם כוונת התוס' לכלל גורף, או רק לנוסח ההבדלה שיסודו ודאי בתקנת חכמים?

ג. טעם מניין הכלים – שיטת רש”י

בפירושו על המשנה, לגבי איסור ההוספה על ו' נבלים, וכן לגבי איסור ההפחתה מט' כינורות, מציין רש”י במפורש בכל אחד מהם ש”לא אתפרש טעמא”. לעומת זאת, לגבי איסור ההוספה על י”ב חלילים, הגם שגם טעמו אינו מפורש בגמרא, מוצא רש”י טעם לדבר, וז”ל:

ולא מוסיפין על י”ב – אם היו רוצין היו עושין י”ב כנגד י”ב ימים שהחליל מכה לפני המזבח.

רש”י מבאר שכמות החלילים המירבית, י”ב החלילים, מכוונת כנגד מספר הימים בשנה שבהם היכו בחליל לפני המזבח (ראה לעיל הערה 1). לא ברור מדבריו האם מדובר בסוג של תזכורת לאותם י”ב ימים, או שמא המספר י”ב מבטא רעיון שחז”ל רצו להדגישו גם ע”י כמות החלילים. מדברי רש”י עולה לכאורה שלגבי חלילים ישנה

הנחיה ברורה של חז"ל שהבא להוסיף – יוסיף לכמות בעלת משמעות, ואם כן אין לנגן בהרכב ביניים של ג'-י"א חלילים (וכפי שביארו התוס' לגבי כמות ההבדלות).

כך גם ניתן לדייק מדברי רש"י לגבי כמות הנבלים המירבית וכמות הכינורות הפחותה – ש"לא אתפרש טעמא" – שאף הם תוקנו "כנגד שום דבר", אף שאיננו יודעים כנגד מה, וממילא גם בהם לא אסור יהיה לנגן בכמות הביניים.

אמנם צ"ע מדוע מתעלם רש"י מטעם מניין הכמות הפחותה בשאר הכלים – חלילים נבלים וחצוצרות – ומדוע אסור לפחות בהם מב' פריטים?

ואפשר שזה שלא עושים פחות מב' הוא דבר פשוט, כי "ברוב עם הדרת מלך", ומיעוט רבים שניים. אכן לגבי החצוצרות כתב התוס' יו"ט:

"אין פוחתין משתי חצוצרות" – לא אתפרש טעמא. ואפשר ד"ותקעתם בחצוצרות" תרתי במשמע. א"נ דומיא דשל משה דכתיב "עשה לך שתי חצוצרות".

ואם כי אין בזה כדי ליתן טעם ממש אלא למניין החצוצרות ולא לנבלים ולחלילים, (וכמובן שאין בזה טעם לט' כינורות), אפשר שחז"ל תיקנו בשאר כלים דומיא דחצוצרות. (ולגבי הצלצל שהוא אחד, נראה שמכיוון שייעודו הוא לאותת על תחילת השירה, אין תועלת ביותר מכלי אחד).

ד. מספר החצוצרות – דעת התוס'

לגבי חצוצרות וכינורות כתוב במשנה "ומוסיפין עד עולם". אמנם לגבי החצוצרות מובאת בגמרא הגבלה:

ועד כמה? אמר רב הונא ואמרי לה אמר רב זבדי אמר רב הונא: עד מאה ועשרים, שנאמר "ועמהם כהנים למאה ועשרים מחצרים בחצוצרות". (ערכין יג ע"ב)

אולם לגבי הכינורות הוראת "ומוסיפין עד עולם" נשאת כפשוטה.

שאלת הגמ' לגבי החצוצרות "ועד כמה" תמוהה לכאורה – מדוע לא נבין את המשנה כפשוטה שמותר להוסיף חצוצרות ללא הגבלה. שאלה זו נשאלה ע"י התוס':

ואמר רבי דהא ודאי פשיטא שיוכלו להוסיף עד לעולם, אלא בעי עד כמה יהא הדור מצוה ואין צריך לחפש יותר אחר כהנים, אמר רב הונא עד ק"כ, דהא אשכחן בקרא (דה"ב ה) שחפשו אחרי ק"כ כהנים לתקוע בחצוצרות ולא יותר.

אי נמי דהא פשיטא דאין מוסיפין עד העולם, שאם יוסיפו יותר עירבוב קלא, אמר רב הונא עד ק"כ כהנים יכול להוסיף, דהא אשכחנא בקרא דלא חיישינן לערבוב קלא.

על פי הביאור הראשון של התוס', אכן אין מניעה להוסיף חצוצרות ללא הגבלה, ושאלת הגמ' היא "עד כמה" יש עניין להדר להרבות, וכפי שהזכרנו לעיל הדבר נובע

מניין הכלים בשירת הלויים

מדין "ברוב עם הדרת מלך". מאידך גיסא, על פי הביאור השני בתוס', ברור לגמ' שאין להרבות בחצוצרות בלי גבול משום חשש ל"ערבוב קלא".

ב' ביאורי התוס' 'מושכים' לשני כיוונים הפכיים, יתרון הריבוי משום "הידור מצווה", לעומת יתרון המיעוט משום "ערבוב קלא". ייתכן שלאמיתו של דבר אין מחלוקת בין ב' התירושים, ובסופו של דבר יש להתחשב עם ב' הסברות. אלא שההבדל בין ב' הפירושים הוא במה הגמרא התקשתה.

מסברת התוס' שבריבוי כלים מאותו מין ישנו "הידור מצווה", מוכח לכאורה שלכל הפחות בחצוצרות מותר לנגן גם בכמות ביניים (מג' עד קי"ט). והדבר מתבקש מלשון המשנה שלא פירשה כמות מירבית בחצוצרות ונקטה סתם "עד עולם", אם כי אולי ניתן לומר שלאחר שמצאה הגמ' בפסוק מקור ל-120 חצוצרות, מסתבר שישנו טעם בדבר, ומשום כך אין הידור מצווה בכמות הביניים וממילא אין לעשות כן. אך מאידך ניתן כמובן לומר שמעל 120 חצוצרות אין הידור, אך בפחות מכן ישנו הידור, גם בכמות הביניים.⁴

סברת "הידור מצווה" שייכת לכאורה גם בשאר כלים, כמו בחצוצרות, ואם כן נראה שאף בהם היה מקום להרבות בכלים גם בכמות ביניים. מאידך, ייתכן שהחשש ל"ערבוב קלא" קיים דווקא בחצוצרות משום קולם העב, ומשום כך לא הגבילה הגמ' את כמות הכינורות.

ה. "נועם הזמר" – דעת ה'תפארת ישראל'

והנה בתפא"י כתב על מה שאין פוחתין משני נבלים ולא מוסיפין על ששה:

כך שיערו חז"ל, דבפחות או ביותר מאלה יושחת נועם הזמר.

(תפארת ישראל, ערכין שם ס"ק כו)

---

4. התוס' מזכירים את סברת "ערבוב קלא" לגבי החצוצרות, וצ"ע האם כוונתם לקלקול קולם של החצוצרות, או קולם של שאר הכלים או שמא קולם של הלויים. התפא"י פירש שהכוונה לקלקול קולם של שאר הכלים, וז"ל: "דלא שכיח שיוסיפו עד ק"ך חצוצרות, דמדקולן עב וחזק, ישחית נועם קולות הדקות של חלילין ונבלין". אמנם כפי שהערנו למעלה (הערה 2), יש ראשונים הסוברים שהחצוצרות אינם כלל משירת הלויים אלא בשימוש הכהנים, ואם כן מסתבר שהנגינה בהם נעשתה בהפסקות שבין המזמורים ולא יחד עם שאר הכלים, ומדוע יש לקלול בדבר? האם ניתן לדייק מדברי התוס' (לפי ביאור התפא"י) דלא כאותם ראשונים? ואולי יש מקום לומר שפער צלילים גדול בין כלים שונים נחשב לקלקול גם כאשר מנגנים בהם בזה אחר זה, משום חוסר הפרופורציה.

התפארת-ישראל חוזר ומשתמש בסברא זו גם לגבי איסור ההוספה על ק"כ חצוצרות:

דלא שכיח שיוסיפו עד ק"ך חצוצרות, דמדקולו עב וחזק, ישחית נועם קולות הדקות של חלילין ונבלין. (שם, ס"ק מד)

התפא"י כביכול לוקח את סברת התוס' של "ערבוב קלא" בחצוצרות ומרחיבה גם כלפי שאר הכלים. אלא שהדברים קצת תמוהים, כיצד ייתכן שבחצוצרות שקולם עב ניתן להוסיף עד 120, ואילו הנבלים מקלקלים את "נועם הזמר" בלמעלה מו' פריטים? ואף אם נאמר כשיטת הראשונים שהנגינה בחצוצרות נעשתה בפרקי השירה ע"י הכוהנים ולא נעשתה יחד עם שירת הלויים (דבר שהתפא"י אינו סובר, דלשיטתו הכול ניגנו ביחד), עדיין יקשה היאך אינסוף כינורות אינן מקלקלים את נועם הזמר, ואילו ז' נבלים כן מקלקלים?

ולגופה של סברת התפא"י, יש לעיין ולברר – האם מותר לנגן בהרכב שבו בכלים מסוימים ישנה הכמות הפחותה ביותר, ובכלים אחרים ישנה הכמות הגבוהה; ושמה "נועם הזמר" מחייב שמירה על פרופורציה – או שכל הכלים "פוחתים" או שכולם "מוסיפים"?

אמנם לגבי הנגינה בכמות ביניים מכל כלי, לפי סברת "נועם הזמר" מסתבר שמותר יהיה לעשות כן, ובתנאי שיעשה שקלול קולות הכלים עפ"י דעת המומחים.

ו. שיטת ה'שלטי הגיבורים'

1. כמות כלי הנגינה בחנוכת הבית

מי שהרחיב רבות על נועם הזמר שבשירת הלויים הוא רבינו אברהם משער-אריה (מפורט-לאונה) בספרו 'שלטי הגיבורים', בו הוא מפליא לעשות בהבהרת כל מושג שירת הלויים על פי כללי המוסיקה. ה'שלטי הגיבורים' מתייחס להרמוניה שבשילוב מיני הכלים השונים, ומחלק אותם ל"ב סוגי קולות. בדבריו אמנם הוא לא משתמש במפורש בסברת 'נועם הזמר' לגבי כמות הפריטים מכל מין כלי, המוזכרים המשנה, אך ממכלול הדברים נראה שהדבר פשוט ומשום כך אינו צריך לפנים.

אולם אם נדקדק בדבריו, נמצא בכמה מקומות התייחסות גם למניין הכלים. וז"ל:

ועתה דעו, כי ישרים הם על כל פנים דברי הכתוב שהיו שם בחינוך הבית ארבעת אלפים לויים ומאה ועשרים חצוצרות. שימו גם אתם אם תרצו, לתשלום כלי הניגון שהיו שם שלא נמנה פרטם בכתוב, שישים צלצלים על המאה ועשרים חצוצרות, ועוד מאה וארבעים וארבע חלילים, ומאה ושמונים נבלים ומאתים וארבעים כינורות, וכאלה כלי ניגון רבים. ותראו שכולם יעלו למנין השנים-עשר קולות, כי הארבעת אלפים לויים ישוררו בקול אחד מהשנים עשר קולות עם של"ג לויים לכל קול, שי"ב

מניין הכלים בשירת הלויים

פעמים של"ג הם ג' אלפים תקצ"ו. נשארו ארבעה לויים מהד' אלפים, ואין להרהר אחריהם כי יכנסו אחד מהם לחבורה אחת מהשל"ג, עד שיהיו ארבעה חבורות של של"ד לויים ושמונה של של"ג, והקול האחד הנוסף של של"ג לא יעשה רושם בארבעת אלפים לויים, כי על כל פנים יהיו י"ב קולות ממין אחד מהם ולא יותר. תחלקו גם כן המאה ועשרים חצוצרות לשנים עשר, ותמצאו שכל העשרה חצוצרות ישוררו ויתקעו בקול אחד מהי"ב קולות, וכל חמש צלצלים יתקעו בקול אחד מהם, וי"ב חלילים גם כן וט"ו נבלים ועשרים כינורות יתקעו גם הם בקול אחד מהי"ב קולות בלבד, עד שכל המשוררים והתוקעים לא יעברו הי"ב קולות אשר כתבת. ועם כי רבו הכלי ניגון אין להקפיד על זה, כי אין ספק שקול ארבעת אלפים לויים כאמור יגיעו לכל הכלים כולם כמשפטם. (שלטי גבורים, פרק יג [עמ' עא במהד' תשע"ב])

לא ניכנס כאן לשיטתו המחודשת בענין י"ב הקולות, וכן לא לדבריו על ד' אלפים הלויים המוזכרים בדה"א (כ"ג, ה) ובחלוקתם לי"ב הקולות, אלא רק למניין הכלים שבדבריו. בפסוק מדה"י ב' (ה', יב) המוזכר בגמ' בערכין, ומובא גם בדברי השלטי הגיבורים, נאמר שבחנוכת הבית ניגנו במאה ועשרים חצוצרות. בנוסף לחצוצרות, מובא באותו פסוק שהיו גם נבלים כנורות וצלצלים, אלא שלגביהם לא נקוב מספר. כמו כן, לא מוזכר בפסוק שהיו כלים נוספים מלבד אלו. ולכאורה היה נראה לומר שמנינם של שאר הכלים המוזכרים הוא בהתאם למשנה, ומכיוון שחנוכת הבית נעשתה ברוב עם מסתבר שהשתתפו בנגינה מספר הנגנים המירבי מכל כלי (120 חצוצרות, 6 נבלים, 12 חלילים, כינורות ללא הגבלה וצלצל אחד).

אולם השלטי הגיבורים' נוקט במספרים אחרים: 60 צלצלים, 180 נבלים, 240 כינורות ו-144 חלילים! וזה תימה – מדוע נקט במספרים אלו?

ואף אם נרצה ליישב ולומר ששלטי הגיבורים לא אמר את דבריו אלא בזמן חנוכת הבית, וכמובא בלשונו "שהיו שם בחנוך הבית ד' אלפים וק"כ חצוצרות כו", ומשום השמחה המרובה הרבו במניין הלויים – עדיין יש להקשות – מדוע שינה השלטי גיבורים את הפרופורציה המספרית שבין הכלים השונים מהפרופורציה שנקטה בה המשנה?

ובמהדורת כולל בית הבחירה העירו שם על דבריו (בהערה 49): "רבנו כתב מספרים שמתחלקים בשתיים עשרה בפרופורציות בין הכלים שנראו לו מתאימות, ולא מצאנו מקור לכך".

אמנם באמת גם במשנה עצמה לא נשמרת הפרופורציה בין המניין הנמוך (2 חלילים, 2 נבלים, 2 חצוצרות, 9 כינורות וצלצל אחד) למניין הגבוה (12 חלילים, 6 נבלים, 120 חצוצרות, כינורות ללא הגבלה וצלצל אחד). וניתן לומר שההרמוניה

המוסיקלית איננה תואמת בהכרח את היחס המתמטי שבין כמות הפריטים מכל כלי, ולכן בהרחבת כמות הנגנים משתנה גם הפרופורציה.

אמנם עיקר יסודו של ה'שלטי גיבורים' שכמות הפריטים מכל כלי נגזרת מחלוקה ל"ב קולות אנושיים, אף היא צריכה עיון, שהרי כמות הכינורות הפחותה המוזכרת במשנה היא תשעה!

כמו כן גם דבריו על השתתפותם של קמ"ד חלילים צריכים עיון, שהרי במשנה נאמר שאין פוחתים מב' ואין מוסיפים על י"ב, ולא זו בלבד אלא שלדעת רבים מן הראשונים לא ניגנו החלילים אלא בי"ב הימים המיוחדים.

וכן מאד קשה מה שהגדיל בדבריו לומר שבנגינת הלויים השתתפו "כאלה כלי ניגון רבים", כלומר, לשיטתו, בנגינת הלויים היו שותפים כלי נגינה נוספים מלבד אותם המוזכרים במשנה. ודוחק לומר שכוונתו ליום חנוכת הבית בלבד, ואילו המשנה עוסקת בנגינה שבכל יום, שהרי בפסוק בדה"י העוסק בחנוכת הבית לא מוזכרים כלים אחרים מלבד חצוצרות, צלצלים, כינורות ונבלים (ואף חלילים לא הוזכרו שם!).

מדברי ה'שלטי גיבורים' עולה, שאת ריבוי הכלים בחנוכת הבית, מעבר למוזכר במשנה, הוא מסיק מהפסוק בדה"י א' על השתתפותם של ארבעת אלפים לויים בשירה, מה שמחייב ליווי מוסיקלי מתאים.

2. חלוקת המנגנים לקבוצות בפרקי השיר

בהמשך הספר (מגן א, עמ' תכו-תסג) מתייחס ה'שלטי גיבורים' באריכות ובצורה נפלאה ומרגשת כאחד כלפי הרכבי נגינת הלויים – בימים הרגילים ובימים המיוחדים. בימים הרגילים הוא מעמיד את המנגנים בחלוקה לשלוש קבוצות, כאשר כל קבוצה אומרת פרק אחד משלושת פרקי השיר. הרכב כל קבוצה הוא: נבל ושלושה כינורות, כלומר: 3 קבוצות של 4 מנגנים, סה"כ 12 כלים (3 נבלים ו-9 כינורות).

בראשי חודשים הוא מעלה את מספר המנגנים, שוב בשלוש קבוצות, כאשר הרכב כל קבוצה הוא שני נבלים מן הצדדים וארבעה כינורות באמצע, כלומר: 3 קבוצות של 6 מנגנים, סה"כ 18 כלים (6 נבלים ו-12 כינורות).

בחגים הוא מעלה את מספר המנגנים עוד, שוב בשלוש קבוצות, כאשר כל קבוצה מסודרת באופן הבא: נבל, ג' כינורות, ד' חלילים, ג' כינורות, נבל. כלומר: 3 קבוצות של 12 מנגנים, סה"כ 36 כלים (6 נבלים, 18 כינורות ו-12 חלילים).

כמובן שמספרים אלו מותאמים באמת עם המשנה בערכין, וכפי שכתב ה'שלטי גיבורים' בסוף דבריו (בעמ' תסב, לקראת סוף הטור השני) בימי החג:

מניין הכלים בשירת הלויים

ואוסיף על התשעה כנורות כפי הפצי, היינו עד שמונה עשר, ובסך הנבלים שהם שישה. ולא אעבור הסך על מה שאמרו לנו רבותינו ז"ל במסכת ערכין פרק אין בערכין, כי כן הדין נותן.

תיאורו של ה'שלטי גיבורים' מתאים עם האמור במשנה ש"אין מוסיפין על ו' נבלים" וש"אין פוחתין מט' כנורות", וש"אין מוסיפין על י"ב חלילים. אך מאידך דבריו סותרים לכאורה את דין המשנה ש"אין פוחתין מב' נבלים", שהרי לשיטתו החלוקה לג' קבוצות מחייבת לכל הפחות ג' נבלים – אחד לכל קבוצה!

ואולי יש לדחוק ולומר, שהכמות הפחותה של שני נבלים המוזכרת במשנה הוא דין מחייב, משום "הידור מצווה" ו"ברוב עם הדרת מלך ו"מיעוט רבים שניים", ואילו ה'שלטי הגיבורים' מדבר על המצב האידיאלי שבו מן הראוי שיהיו לכל הפחות ג' נבלים, כדי שניתן יהיה לחלק אותם לג' קבוצות, לג' פרקי השירה. ואכן במקרה שישנם רק ב' נבלים לא יתחלקו לג' קבוצות.

ז. סיכום ומסקנת דברים

במשנה בערכין הוזכרו כלי הנגינה שנבחרו לשירת הלויים וכמות הפריטים הפחותה והמירבית מכל כלי נגינה ("לא פחות מ... ולא יותר מ..."). מהגמרא במס' פסחים (לגבי הבדלה) משמע שכאשר כתוב המניין בצורה זו, אי אפשר לעשות בכמות ביניים, שכן המספרים הנקובים נתקנו "כנגד שום דבר". אמנם בגמרא בערכין לא פורש הטעם המספרי, אולם רש"י לגבי "לא יותר מי"ב חלילים" כותב שהוא כנגד י"ב הימים המיוחדים לחליל. ולפי זה חובה להקפיד על כמות הפריטים המוזכרת במשנה, הפחותה או המירבית, ואין לנגן בכמות הביניים.

אמנם בתוס' מצינו סברה לגבי חצוצרות שאין לעשות יותר מק"כ משום "ערבוב קלא". ויש לעיין בדבר יישום סברה זו לגבי המניין שניתן בשאר הכלים. ואמנם בתפארת ישראל מצינו שמבאר הדבר בנבלים מצד "נועם הזמר", ולפי דברים אלו מסתבר שאפשר לנגן בכמות הביניים. אמנם יישום סברת "נועם הזמר" בשאר כלים צריכה עיון מכמה היבטים.

שלטי הגיבורים מפליא לעשות בסברת "נועם הזמר", אולם אינו משתמש בסברה זו כלפי היחס המספרי של הכלים. אדרבה, בתיאור חנוכת הבית הוא נוקט מספרים שלא כפי שהוזכרו במשנה, ואף משנה את היחס המספרי שבין מיני הכלים. את השינוי מדין המשנה ניתן להסביר בכך ש'השלטי גיבורים' מתייחס לאירוע חריג שהיה בחנוכת הבית, אולם לא מצאנו לדבריו אסמכתא בתנ"ך ובחז"ל. ואכן בתיאורו את שירת הלויים בבית המקדש בימי החול הרגילים ובימי ראשי חדשים והחגים, מקפיד ה'שלטי גיבורים' על המניין האמור במשנה, מלבד כמות הנבלים המינימאלית,

הרב יוסף לובאן

שלמרות שעל-פי המשנה די בשניים, חלוקת המנגנים לג' קבוצות מצריכה לפחות ג'
נבלים.